

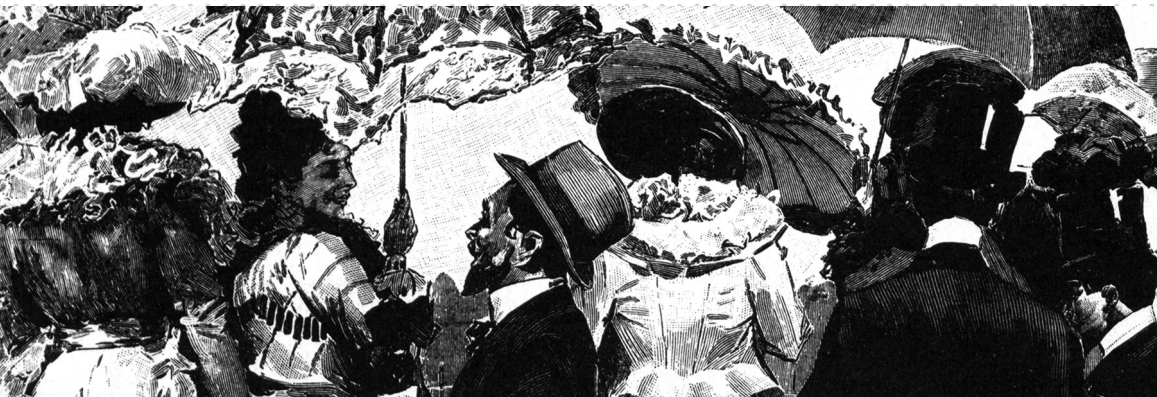

THORSTEIN VEBLEN

Joutilas luokka

ART HOUSE

Joutilas luokka

THORSTEIN VEBLEN

Joutilas luokka

Suomentaneet Tiina Arppe ja Sulevi Riukulehto

ART HOUSE

Englanninkielinen alkuteos *The Theory of the Leisure Class* ilmestyi vuonna 1899.

Suomennos © Tiina Arppe, Sulevi Riukulehto 2002, 2021

Toinen laitos

ISBN 978-951-884-849-6

KL 30.11

Art House Oy
Bulevardi 19 C
00120 Helsinki
info@arthouse.fi
www.arthouse.fi

Kansi: Samppa Ranta / Punavuoren Folio Oy
Taitto: Sisko Honkala

Painettu EU:ssa

Sisälllys

Esipuhe

Thorstein Veblen ja hänen kulutuskritiikkinsä päälinjat. 7

1 Johdanto 21

2 Varallisuuskilpailu 34

3 Kerskaileva joutilaisuus 42

4 Kerskakulutus 63

5 Varallisuusperustainen elintaso 84

6 Varallisuusperustaiset makukriteerit 92

7 Pukeutuminen varallisuuskulttuurin ilmauksena 126

8 Tuotannosta vapautuminen ja konservatismi 140

9 Arkaaisten piirteiden säilyminen 155

10 Urhoollisuuden nykyjäänteitä 176

11 Onneen uskominen 195

12 Uskonmenot 206

13 Epäitsekkäiden pyrkimysten jäänteitä 231

14 Korkeampi koulutus varallisuuskulttuurin ilmauksena. 251

Thorstein B. Veblenin kirjallinen tuotanto. 275

ESIPUHE

Thorstein Veblen ja hänen kulutuskritiikkinsä päälinjat

I

Amerikkalainen kapitalismin kriitikko Thorstein Veblen (1857–1929) luetaan nykyään sosiologian ja taloustieteen pikkuklassikoihin. Juuri nyt hän on ajankohtainen monestakin syystä. Ensinnäkin hänen keskeiset tutkimuskohteensa ovat jälleen kiinnostavia. Kulutuskäyttäytyminen, maku, tuhlaus ja hieman yllättävästi jopa luonnonvarojen riittävyys puhuttivat 1900-luvun alun amerikkalaissosiologeja ja taloustieteilijöitä; nyt samat teemat ovat pinnalla toisaalta kestävän kehityksen, toisaalta sosiologian muoti, maku, tyyli -keskustelun vuoksi. Edellisen näkyvyydestä on huolehtinut vihreä liike, jälkimmäistä ovat Suomessa pitäneet yllä ansioituneesti sosiologit Pasi Falk, Jukka Gronow, Kaj Ilmonen, Arto Noro ja monet muut.

Myös Veblenin harrastama instituutiotutkimus on nousussa. Nobelpalkinnon myöntäminen historioitsija Douglass C. Northille sai taloudellisesti suuntautuneet yhteiskuntatieteilijät kiinnostumaan 1990-luvulla uudestaan instituutioista. Aalto on kutsuttu hieman eri painotuksin uus-institutionalismiksi, uudeksi institutionaaliseksi tutkimukseksi tai neo-institutionalismiksi. Se on levinnyt taloushistoriasta sosiologiaan, sosiaalipolitiikkaan, organisaatioteoriaan ja osin myös kansantaloustieteeseen. Tässäkin keskustelussa Thorstein Vebleniä on mahdollon ohittaa: hän on taloustieteen varhaisemman, nk. vanhan institutionalismin tärkein oppi-isä. Uusinstitutionalistinen tutkimustapa on vahvistunut suomalaisessa taloushistoriassa jo vuosia, mutta muiden yhteiskuntatieteiden kiinnostus on

aivan uusinta uutta.¹ Suomessa kiinnostus on virinnyt hieman myöhemmin kuin muissa Pohjoismaissa, mutta vuonna 2001 instituutioita pohdittiin jo monissa tutkijatapaamisissa: ne olivat Seinäjoen aluekehityspäivien pääaihe toukokuussa; sosiaalipolitiikan päivillä lokakuussa institutionalismi oli yhden ryhmän aiheena. Myös kansantaloustieteilijät käsittelivät instituutioita omassa tapaamisessaan kevättalvella 2002. Martti Vihanto avasi institutionaalisen taloustieteen verkostolle oman sivuston kesällä 2001.

Tavallisesti sangen kapealla Marx–Weber–Durkheim-kentällä käytävään sosiologiseen keskusteluun pikkuklassikot tarjoavat tervetullutta lisäväriä. Esimerkiksi Sombart ja varsinkin Simmel ovat jo ylittäneet keskustelun kynnyksen alan tunnustettuina klassikkoina (ja samalla parantaneet keskustelun tasoa), mutta Veblenin osana on ollut kaavamainen totaliteettiviittaus: Amerikassa suosititiin jäljittelyteorioita, esim. Veblen 1899. Veblen on mainittu, ei luettu.² Kun toisaalta keskustelussa kuitenkin on samalla viljelty hämmästyttävän vebleniläisiä aineksia, esimerkiksi Pierre Bourdieun teorioissa luokkien makukäsityksistä³, Veblenin suomennoksen tarjoaminen keskustelun lisämateriaaliksi on tarpeellista. Ehkäpä se vilkastuttaa kulutuskeskustelua edelleen ja herättää kiinnostuksen hänen muihinkin ajatuksiinsa. Esimerkiksi Veblenin metodologiset pohdinnat ovat aina ajankohtaisia.

1 Suomalaisen instituutiotutkimuksen nykytilanteesta antaa kattavan käsityksen *Järkäleitä ja kulmakiviä. Instituutiot yhteiskunnassa*. Sulevi Riukulehto (toim.). Vaasan yliopisto, Levon-instituutti 2001. Julkaisu no 96.

Veblenin merkityksestä institutionalismissa ks. Riukulehto 2001: Vanhan institutionalistisen koulukunnan juuret ja instituution käsite. Emt. 12–28.

Taloushistorian institutionaalista tutkimusperinteestä ks. *Uusi institutionaalinen taloushistoria. Johdanto tutkimukseen*. Juha-Antti Lamberg & Jari Ojala (toim.). Atena 1997.

2 Aivan viime aikoina on näyttänyt viriävän kiinnostusta myös Veblenin ajatusten ydinsisältöihin. Omien töitteni lisäksi Vebleniä ovat käsitelleet ainakin Pekka Sulkunen artikkelissaan C. Wright Millsistä (Sulkunen 1995: C. Wright Mills – radikaali amerikkalainen. Teoksessa *Sosiologian teorian nykysuuntauksia*. Risto Heiskala (toim.), 121–145) sekä etenkin Erkki Kilpinen oppinnäytteissään pragmatismista (*Yhteiskunnan valtava vauhtipyörä*. Sosiologian lisensiaatin työ. Helsingin yliopisto 1994 ja *The Enormous Fly-wheel of Society*. Department of Sociology. University of Helsinki 2000). Suomessa kaikkein pisimpään vebleniläistä kulutusteoriaa on omassa pohdinnassaan viljellyt jyväskyläläinen ajattelija Aapo Riihimäki, joka on palannut 70-luvun *Konsumistisen manifestin* vebleniläisiin teemoihin uusimmassa kirjassaan *Vapautuksen ekonomiaa* (Atena 2002).

3 Tärkein Bourdieun teoksista on tässä suhteessa tietenkin *La distinction, critique sociale du jugement* (Minuit 1979), mutta hän on kehitellyt omaa kulutusteoriaansa hyvinkin pitkäjännitteisesti. Jo 60-luvun tutkimuksista löytyvät hyvin pitkälti samat ideat (ks. esim. *L'amour de l'art*. Minuit 1969).

II

Veblenin monipuolinen tuotanto käsittelee kulttuurintutkimusta monelta alalta islantilaisista saagoista Saksan teollistumiseen. Kirjoissaan hän pohti tieteenalojen risteyskohtiin kuuluvia ongelmia ja vaihtoi näkökulmaa antropologiasta valtio-oppiin. Monen alan taitaja tai amatööri tunnustautui kuitenkin mieluiten taloustieteilijäksi. Suurimman työnsä Veblen teki alueilla, jotka nykyään luettaisiin taloustieteen metodologian ja kulutussosiologian piiriin. *Joutilas luokka* (*The Theory of the Leisure Class*, 1899) oli hänen ensimmäinen kirjansa, ja siitä tuli ehdottomasti hänen tunnetuin teoksensa. *Joutilaassa luokassa* hän määritteli kuuluisan kerskakulutusteesinsä ja esitti samalla omintakeista kritiikkiä amerikkalaisista elämäntapaa ja kapitalismia kohtaan.

Myöhemmille kulutusteoreetikoille *Joutilas luokka* on ollut suunta-antava klassikko. Kotimaassaan Veblen on vaikuttanut suoraan David Riesmanin, Vance Packardin ja C. Wright Millsin ajatteluun. Hekin alkativat jo olla klassikoita. Taloustieteessä Veblenin työ sai suoranaisia jatkajia niin kutsutussa institutionalistisessa koulukunnassa, jonka tunnetuimpia edustajia olivat John R. Commons ja Wesley Clair Mitchell vuosisadan vaihteessa. John Kenneth Galbraithiin sekä moniin Nobel-palkittuihin taloustieteilijöihin (esimerkiksi Gunnar Myrdal, T. W. Schultz) institutionalistien vaikutus on myöhemmin ollut suuri. Eurooppalaisessa nykykeskustelussa Veblenin vaikutus näkyy välillisesti, yleensä tiedostamatta, lähinnä muotia, makua ja kulutusta käsitelleiden ranskalaisajattelijoiden töissä (esim. Jean Baudrillard, Pierre Bourdieu). Ranskassa Veblenin ajattelu sai runsaastikin huomiota jo 1920- ja 1930-luvuilla: muun muassa ensimmäiset Vebleniä koskevat opinnäytteet tarkastettiin juuri siellä, ja omiakin jäljittelyteorioita esitettiin. Näistä kehittyneimpänä on pidetty loogikko Edmond Goblot'n teosta *La barrière et le niveau* (1925),⁴ jossa Goblot esittelee nimeltä mainiten myös distinktion ajatuksen selkeän vebleniläisen sijaisjoutilaisuuden ja kerskakulutuksen yhteydessä.

4 Belmont Goblot: *La barrière et le niveau*. Presses universitaires de France 1967 (1925).

III

Thorstein Veblen syntyi Wisconsinissa Yhdysvalloissa vuonna 1857 norjalaisemigranttien perheeseen.⁵ Hän kävi koulunsa Catletonin evankelishenkisessä collegessa aikana, jota nimitettiin Mark Twainin ja Charles Dudley Warnerin kirjan mukaan nimellä *Gilded Age*, Pintakiillon aika. Sisällissodan jälkeen rikkauksia keränneet nousukkaat ylsivät korkeaan elintasaan, mutta koko kansakunnan tasolla näyttävä loisto oli sittenkin vain pintakiiltoa. Yliopisto-opintonsa Veblen suoritti Johns Hopkinsissa ja Yalessa. Tärkeitä vaikuttajia sikäläisessä yliopistomaailmassa olivat spenceriläinen William Graham Sumner ja marginalisti John Bates Clark. Väitöskirjan aiheena oli hieman yllättävästi Immanuel Kantin moraalifilosofia.

Ensimmäisen työpaikkansa Veblen sai 34-vuotiaana Cornellin yliopistosta, alana oli matematiikka. Tämän jälkeen nimekkäät yliopistot vaihtuivat Veblenin CV:ssä yksi toisensa jälkeen: Chicago, Stanford, Missouri, New School for Social Research.

Veblen kirjoitti kaikkiaan yhdeksän kirjaa; lisäksi hänen teksteistään on koottu kolme artikkelikokoelmaa (ks. luettelo kirjan lopussa). Keskeisimmät tutkimuskohteet olivat kerskakulutus, modernin politiikan ongelmat Yhdysvalloissa, taloustieteen metodologiset periaatteet, Saksan kehitys ennen I maailmansotaa ja välittömästi sen jälkeen sekä teknokraat-

5 Biografisista yksityiskohdista ks. Dorfman 1947: *Thorstein Veblen and His America*. 5. painos. Viking Press. Dorfmanin järeä tutkimus on ollut vuosikymmeniä Veblenin elämäkertatietojen perustulkinta – myös kirjoittamassani, ainoassa suomenkielisessä Veblen-yleisesityksessä (Riukulehto 1994a: *Sabotaasia ja kerskakulutusta*, JYY julkaisusarja 36) nojautun elämäkertatietojen osalta siihen. Viime vuosina Dorfmanin tulkinta on joutunut ankaraan uudelleenarviointiin. Vuonna 1994 perustettu International Thorstein Veblen Association (ITVA) on mm. Stephen Edgellin ja Russell H. Bartleyn äänellä silottanut Veblenin rosoista kuvaa. He kyseenalaistavat omissa artikkeleissaan Dorfmanin tutkimusten luotettavuuden perin pohjaisesti.

Pitkäaikainen Veblen-harrastaja Rick Tilman on tekemässä parhaillaan ilmeisesti kolmiosaiseksi laajenevaa tutkimusta Veblenin intellektuaalihistoriasta. Tästä erittäin merkittävästä työstä on ilmestynyt kaksi osaa, *Thorstein Veblen and His Critics*, 1891–1963 (Princeton University Press 1992) ja *The Intellectual Legacy of Thorstein Veblen* (Greenwood Publications 1996).

Uusi kiinnostus on tuonut kirjakauppoihin myös uusintapainoksia vanhoista Veblen-tutkimuksista. Tällaisia ovat John P. Diggins: *Thorstein Veblen. Theorist of the Leisure Class*. Princeton University Press 1999 (1978) ja Douglas F. Dowd: *Thorstein Veblen*. Transaction Books 2000 (1958).

tisen demokratian mallitus, johon liittyy hänen toinen tunnettu käsitteensä (kerskakulutuksen ohella): kapitalistinen sabotaasi.⁶

IV

Veblenin taloustieteellisen kirjoittelun ja tutkimustyön johtolankana oli vallinneen mikrotalousteorian jatkuva kritiikki. Jo hänen ensimmäiset tieteelliset tekstinsä käsittelivät taloustieteen valtaviirran metodologisia ongelmia ja niitä suuntaviivoja, joiden mukaan taloustiedettä hänen mukaansa tulisi kehittää. Jos Veblenin kritiikistä lähdetään etsimään laajoja arvostelulinjoja, niitä löytyy ainakin viisi kappaletta.

Ensinnäkin Veblen hylkäsi utilitaristisen hyötyteorian.⁷ Se ei tarjoa pitävää pohjaa modernille taloustieteelle. Ei ole olemassa rationaalisesti käyttäytyvää taloudellista ihmistä. Ihminen ei ensi sijassa pohdi toimintaansa ja valintojaan, hän vain toimii. Valaiseva esimerkki epärationaalisesta taloudellisesta toiminnasta löytyy kulutuskäyttäytymisestä. Veblenin ihminen on kerskakuluttaja, jonka toiminta perustuu usein yksinomaan varallisuuskilpailuun, vastoin järkeä ja parempaa tietoa.

Myöskään liikeyrityksen toiminta ei ole rationaalista: liikemies on koko talouselämän ongelmallisin toimija, joka levittää epärationaalisen käyttäytymisensä vielä talouselämän ulkopuolelle, esimerkiksi hallintoon ja yliopistoon korruptoimalla politiikan.⁸ Veblenin liikemies on tuotantoelämästä etäännyntynyt kapitalistinen sabotööri, kasinotalouden itsekäs peluri, joka ei tunne tuotantoelämää, sen lainalaisuuksia eikä varsinkaan moderneja tuotantoprosesseja. Neljäs Veblenin keskeinen kritiikin linja onkin tästä ristiriidasta aiheutuva yhteiskunnallisen epätasapainon ten-

6 Kaikkia näitä alueita on esitelty suomalaiselle lukijakunnalle kirjassa *Sabotaasia ja kerskakulutusta*.

7 Veblenin metodologiaa on koottu erityisesti kokoelman *The Place of Science* (Russell & Russell 1961, 1. painos 1919) alkuosaan. Alun perin metodologiset esseeet ilmestyivät artikkelisarjana (useimmat julkaisussa *Quarterly Journal of Economics*, 1898–1908).

8 Veblen 1904: *Theory of Business Enterprise*. 3. painos. A. M. Kelley 1975 ja Veblen 1918: *The Higher Learning in America*. Academic Reprints 1954.

denssi. Ei ole mitään yksityisten ja julkisten etujen harmoniaa. Etenkin liikemiesten edut ovat yleisesti vastakkaisia koko yhteisön hyvinvoinnille.

Viides kritiikin päälinja liittyi saksalaiseen *Methodenstreitiin*, kiistaan siitä, pitäisikö taloustieteen olla deduktiivista vai induktiivista. Veblen yhtyi tässä saksalaisen historiallisen koulukunnan induktiivisuuteesiin.⁹ Samalla hän vaati staattisten tutkimuskohteiden hylkäämistä. Taloustieteen tulisi olla dynaamista ja induktiivista talousinstituutioiden tutkimusta. Sopiviksi kohteiksi hän suositteli muun muassa avioliittoa, omistusoikeutta ja uskontoa. Viitteenomaisia ovat hänen omat tarkastelukohteensa *Joutilaassa luokassa*: urheilu, pelihalu, pukeutuminen, korkea opetus, uskonto jne.¹⁰ Ne eivät suinkaan ole klassisen taloustieteen perinteistä tutkimusalaa.

V

Joutilas luokka, Veblenin päätyönä pidetty kulutustutkimus, on klassikkona arvokkaampi kuin on osattu tunnustaa. Simmelin (*Philosophie des Geldes*, 1900) ja Sombartin (*Luxus und Kapitalismus*, 1913) tutkimusten ohella se on eräs varhaisimmista yrityksistä selvittää kulutuksen ilmiökenttää.

Aiempi taloustieteellinen tutkimus oli keskittynyt huomiota herättävästi talouden toiseen puoleen, tuotantoon, tai oikeastaan vielä useammin täsmälleen näiden kahden alueen rajapintaan: hetkeen, jolloin hyödyke

9 Kilpinen on esittänyt mielenkiintoisen näkemyksen, jonka mukaan Veblen kehitti institutionalistisen metodologiansa autonomisesti, siis saksalaisesta *Historismuksesta* riippumatta ja taustana olisi ollut pragmatistinen filosofia, lähinnä Charles Peirce. Ks. Kilpinen 1994 ja 2000 sekä Kilpinen 1998: The Pragmatic Foundations of the Institutionalistic Method. Teoksessa *Institutionalist Method and Value*. Vol. 1. S. Fayazmanesh & M. R. Tool (toim.). Edward Elgar 1998. Ristiriitaa pragmatistien ja Veblenin ajattelun välillä ei tieteenfilosofisissa kysymyksissä tuossa vaiheessa ole. Pidän kuitenkin institutionalismissa tärkeämpänä vaikutteena saksalaista *Methodenstreitia* ja erityisesti Schmolleria, johon myös Veblen toistuvasti viittaa. Nämä vaikutteet levisivät Amerikkaan Saksasta myös Veblenin kollegojen, varsinkin Richard Elyn välityksellä.

10 Toisaalta kirjan sisältöä on hyvä verrata Pierre Bourdieun tutkimuskohteisiin, vaikkapa J. P. Roosin suomentamaan kokoelmaan *Sosiologian kysymyksiä* (Vastapaino 1985. Alkuteos: *Questions de sociologie*). Siinäkin käsitellään intellektuelleja, yliopisto-opetusta, kieltä, taiteita, muotia, urheilua ja pelejä.

siirtyy tuotannosta kulutukseen. Tämä kiinnosti erityisesti rajahyötykulukuntaa.¹¹ Se, mikä hyödykettä kohtasi sen siirryttyä kulutettavaksi, ei taloustieteilijöitä kiinnostanut. Markkinoiden tasapainottuminen, hinnan ja määrän määräytyminen, oli keskeisin kiinnostuksen kohde. Usein kulutusta pidettiin jopa tuotannolle alisteisena alueena, jolla ei ole omaa substanssia.

Simmelin tavoin Veblen ymmärsi kulutuksen ja persoonallisuuden kiinteän yhteyden. Me voimme ilmaista itseämme monin tavoin. Puhuttu ja kirjoitettu kieli ei aina ole ylivertainen ilmaisutapa. Persoonallisuus paljastuu kulutuksessa paljon vilpittömämmin. Se, miltä näytämme, mitä syömme, millaista musiikkia kuuntelemme, miten vietämme vapaa-aikaa, kaikki tämä on kulutusta. Tältä pohjalta on laadittu myös monia luokkakäsitteitä, joissa luokat määrittyvät kuluttajien tekemien valintojen, tyylien, perusteella. Tämäntyyppisten teorioiden jonkinlainen äärimuoto on Gerhard Shultzen sosiaalisten miljöiden teoria, jossa luokkakäsitteet on pyritty rajaamaan täysin horisontaalisti, yhdensuuntaisten kulutusskeemojen avulla. Veblenkin rakentaa omia kulutukseen perustuvia luokkakäsitteitään, mutta ei tarjoa näin hienostuneita malleja. Veblenin kulutusmallit putoavat ylhäältä alaspäin sosiaalisessa hierarkiassa, yksilön tyylivalinnoilla ei ole samanlaista merkitystä kuin Simmelin filosofiassa tai Shultzen teoriassa aivan ylintä joutilasluokkaa lukuun ottamatta.

VI

Veblenin institutionalistinen taloustiede pyrkii tarjoamaan yleisen selityksen koko kulutusprosessille. Ensinnäkin se selittää kerskakulutukseen ajavan yllykkeen nostamalla sosiaalisen arvostuksen eräänlaiseksi super-arvoksi, joka ristiriitatilanteessa sivuuttaa kaikki muut mahdolliset motiivit. Tämä yllyke on hyväksytyksi tuleminen halu, pyrkimys säädyliseen kulutukseen. Samannäköinen peliasetelma toistuu yhä esimerkiksi Bourdieun makuteoriassa. Hän selittää tämän epärationaaliselta vaikuttavan

11 Riukulehto 1994b: Kapitalismin kaksi haastajaa. Teoksessa *Vai pelkkää retoriikkaa? osa 2*. Jyväskylän yliopisto, valtio-opin laitoksen julkaisuja 67, 21–36.

kulutuskäyttäytymisen sosiaalisen pääoman käsitteellään (vrt. Veblenin *immaterial equipment* ja *untangible assets*): ihmiset ovat valmiita uhrauksiin elämässään, jos katsovat saavansa tilalle sosiaalista pääomaa, *good williä*, suhteita tai pelkästään sosiaalista hyväksyntää ja statusta. Veblenillä kysymys on, yleiseen evolutionistiseen tapaan, menestymisestä sosiaalisessa kilpailussa (*social emulation*). Hän yhdistää sen yleiseen vaistopsykologiseen käsitteistöön (*aptitude to play, predatory instinct, invidious comparison*). Samalla selittyy myös se, miksi kulutus on aina näkyvää, huomiota herättävää (*conspicuous consumption*). Sen täytyy olla: kukaan ei voi kilpailla yksin. Kerskakulutus on erittäin sosiaalinen ilmiö.

Toiseksi Veblen yrittää myös selvittää tämän kulutusprosessin mekanismeja: kulutustottumukset leviävät jäljittelyn avulla yhteiskunnan ylimmistä kerroksista alaspäin. Tämäkin toistuu Bourdieun ajattelussa. Distinktiota, jolla tyyli luodaan, tapahtuu lähinnä ylimmissä kerroksissa. Keskiluokka jäljittelee, sikäli kuin sillä on varaa ja mahdollisuuksia. Alaluokan on tyydyttävä välttämättömimpään tarpeentyydytykseen. Bourdieun teoriassa sosiaalisen hierarkian huipulla kehittyvä kokonainen tyylien kirjo, josta keskiluokka voi valita. Veblenin hierarkia on jyrkempi: vallitsevat kulutuskriteerit määräävät sen, millainen kulutus on säädyllistä. Siksi joutilasluokan tyyli on periaatteessa yhtenäinen, säädyllinen, esteettisesti tai sosiaalisesti oikeana pidetty kulutustapa. On myös mahdollista luoda poikkeava tyyli, kunhan se vaatii paljon rahaa, sillä kaikilla rahaa kuluttavilla toiminnoilla on Veblenin mukaan taipumus tulla yleisesti hyväksytyiksi.

Veblen kiinnittää erityistä huomiota kulutustottumusten välittymisprosessiin. Siinä on aina tietty viive (*cultural lag*); jäljittelyn välittyminen yhteiskunnallisen kulutushierarkian portaalta toiselle vaatii aikaa. Jokainen kuluttaja vertaa itseään aina seuraavaksi korkeammalla kulutus-tasolla oleviin. Veblen ottaa huomioon sekä aineellisten hyödykkeiden että aineettomien palvelusten kulutuksen. Aineettomien hyödykkeiden kohdalla varallisuuteen perustuva arvostuskriteeri näkyy joutilaisuuden tendenssinä, toisin sanoen ajan tuhlaamisena, silmiinpistävänä joutilaisuutena. Taloustieteilijät viittaavat samaan ilmiöön yleensä käsitteellä »taaksepäin taipunut työntarjontakäyrä». ¹² Korkeammilla tulotasoilla

12 Tarkemmin Veblenin työntarjonnasta Riukulehto 1994a, 57–60 ja Riukulehto 1998, 69–72. *The Concepts of Luxury and Waste in American Radicalism, 1880–1929*. The Finnish Academy of Science and Letters. Humaniora 296.

työntekijät alkavat preferoida vapaa-aikaa. Palkankorotukset eivät enää motivoi lisätyöntekoon.

Veblen yrittää myös soveltaa teoriaansa edelleen, kun hän määrittelee kulutukseen perustuvia luokkakäsitteitä.¹³ Hän puhuu yläluokista (joutilaslukka, sijaisjoutilaslukka ja väärä joutilaslukka), jotka lähinnä kuluttavat tai pyrkivät kuluttamaan hyödykkeitä – siis luovat malleja muille. Hierarkiassa seuraavina ovat edelleen tuotannollisten luokkien ryhmä (esimerkiksi insinöörit), jotka tuottavat hyödykkeitä ja kuluttavat niitä joutilaslukan esimerkin mukaan, jos pystyvät. Tässä yhteydessä tuottaminen merkitsee enemmän kuin pelkkää materiaalista tuotteen valmistamista; suunnittelu ja muu aivotyö on keskeisempää (tuottavampaa). Hierarkian pohjalle jäävät erilaiset epäsosiaaliset ryhmät, kuten kulkurit, irtolaiset ja rikolliset.

Nykyisissä kulutukseen perustuvissa luokkakäsitteissä on usein halettu luopua vertikaalista hierarkiasta.¹⁴ Luokkarajat on pyritty erottelemaan horisontaalisti, samansuuntaisista tyyleistä. Tietäntyyppisen urheilun harrastajat pitävät myös tietäntyyppisestä musiikista ja haluavat pukeutua tietyllä tavalla. Nykysosiologeista jälleen Bourdieun ajattelu on samansuuntaista kuin Veblenin. Selvä erokin on: hänellä ei näy jälkeäkään vebleniläisestä teknokratian ihailusta, pikemmin päinvastoin. Vielä suurempi ero on lähestymistavassa: Bourdieun metodologia olisi tuskin saanut Vebleniä innostumaan.

VII

Käsitteet kerskakulutus ja *conspicuous consumption* eivät ole identtisiä. Ne ovat syntyneet eri aikoina, ja ne rakentuvat eri suunnista. Suomalainen korostaa toimijan omaa aktiivisuutta: kerskun kulutuksellani. Motiivina on arvostuksen saaminen kuluttamalla. Veblen oli tarkkanäköinen ja korosti sitä, että kyse ei ole leuhkimisesta – siis kerskumisesta – vaan sosiaalisesta koodista, joka velvoittaa kuluttajan kuluttamaan näyttävästi

13 Riukulehto 1994a, 65–69.

14 Arto Noro: Uudemman kulutussosiologian mallit ja figuurit. *Sosiologia* 1/1995, 1–11.

ja enemmän kuin mihin on varaa. Sananmukaisesti hänen käsitteensä »silmiinpistävä kulutus» korostaa katsojan reaktiota. Kuluttamisen havaitsee ulkopuolinen tarkkailija. Motiivi on kuitenkin sama: arvostuksen saaminen kuluttamalla entistä enemmän. Kerskakulutus ja *conspicuous consumption* kuvaavat samaa ilmiötä eri puolilta. Taloustieteessä Veblenin käsite onkin totuttu kääntämään kerskakulutukseksi, mutta sosiologit ovat vierastaneet käännöstä lähinnä sen normatiivisen konnotaation vuoksi. »Kerskakulutus» vakiintui suomalaiseen yleiskieleen 1960-luvun ekokeskustelussa, jossa siihen sisältyi paheksuva sävy: rajallisten luonnonvarojen tuhlaaminen on arveluttavaa ja rumaa. Kuitenkin jo 1890-luvun amerikkalaisessa keskustelussa (jossa myös käsite *conspicuous consumption* syntyi) voidaan tunnistaa samat normatiiviset paineet: kestävään kehitykseen perustuvat luonnolliset rajat ja tulevien sukupolvien tarpeet puhuttivat jo 1890-luvun konservatiivisteja. Kulutukselle vaadittiin rajoja. Tämä korostus ei ole 1950–1960-lukujen tuote.¹⁵ Myös Veblenin käsite *conspicuous consumption* sai heti vastaansa normatiivisuussyytöksen. Juuri siksi hän toistuvasti alleviivaa, että tieteellisesti asiaa tarkasteltaessa tällaista painoa ei tarvitse tunnustaa. Hänelle *conspicuous consumption* ei ole normatiivisesti latautunut. Aivan samoin voimme sanoa »kerskakulutuksesta». Tässä mielessä se on osuva käännös.

Vebleniläisestä kerskakulutuksesta on syytä tehdä vielä eräs huomio: Veblen ei suoranaisesti pohdi ylellisyyttä eikä tuhlaamista selvässä normatiivisessa merkityksessä, vaikka sivuaakin näitä aiheita. Itse asiassa kerskakulutuksen käsite avautuu aivan eri suuntaan kuin ylellisyyden käsite. Kerskakulutus tai silmiinpistävä, kerskaava joutilaisuus, säästäminen tai tuhlaus eivät välttämättä edellytä lainkaan ylellistä elintasoja. Varsinainen problematiikka liittyy kysymykseen arvostuksesta ja statuksesta. Kaikki ihmiset tuhlaavat, kuluttavat ja pyrkivät joutilaisuuteen saadakseen arvostusta. Ei ole merkitystä, ovatko he rikkaita vai köyhiä. Jos entistä suuremmalla kulutuksella tavoitellaan statusta, kyseessä on kerskakulutus.

15 Olen esitellyt amerikkalaiskeskustelua taloustieteen osalta suomalaisyleisölle artikkelissani Taloustieteilijät ja varhainen luonnonsuojelu USA:ssa. *Tiede ja edistys* 2/1999.

JOUTILAS LUOKKA (1899) on taloustieteen klassikko, jossa ihminen osoitetaan kerskakuluttajaksi. Arkipäiväisten kulutustottumusten takaa paljastuu näyttämisen halu, ihmisen ainainen tarve sävähdyttää muita. Tavoiteltavinta on yläluokkainen toimettomuus, kunnias joutilaisuus.

Kirja synnytti ilmestyessään laajan keskustelun, ja se saa edelleen lukijan miettimään omaa käyttäytymistään. Miksi juhlapäivällisille katetaan pöytähopeat? Miksi puistoihin istutetaan eksoottisia koristepuita? Miksi muotivaatteet ovat usein epämukavia?

Globaalissa nykymaailmassa kulutusaihe on ajankohtaisempi kuin koskaan.

Thorstein Veblen (1857–1929) oli yhdysvaltalainen talous- ja sosiaalitieteilijä ja kapitalistisen järjestelmän haastaja. Hän oli satiirin mestari, ja häntä pidettiin poliittisena radikaalina ja yhteiskuntakriitikkona. Hänen kulutusteoriaansa on ainutlaatuinen, vaikka se pohjautuukin aikansa tieteellisiin suuntauksiin.

9 789518 848496

ISBN 978-951-884-849-6

KL 30.11

KANSI: SAMPPA RANTA

WWW.ARTHOUSE.FI